

ZAPISKI

HISTORIOGRAFSKI ELEMENTI V DELU BORISA KIDRIČA

Janko Prunk*

Predmet te razprave je Boris Kidrič kot pisec nekaj izjemno pomembnih zgodovinsko-političnih analiz o novejšem razvoju slovenskega naroda. Ti članki so obogatili slovensko zgodovinsko znanost. Še zlasti je pomembna njegova razprava o razvoju Osvobodilne fronte slovenskega naroda iz jeseni 1944, ki je podala takšno analizo dinamike in periodizacijo NOB v Sloveniji, kakršne se drži zgodovinopisje še danes.

Revolucionar in politični voditelj slovenskega naroda Boris Kidrič je posvečal veliko pozornost študiju zgodovine, tako svetovne kot nacionalne. V zgodovini je gledal učiteljico, ki lahko nudi marsikaj za vsakdanjo politično prakso(1). Afiniteto do zgodovine je najbrž dobil od svojega očeta, znanega slovenskega literarnega zgodovinarja. Potrebno je imeti pred očmi tudi navade v predvojnem komunističnem gibanju, kjer je zgodovinski študij npr. Pariške komune in zgodovine VKP(b) ter podobno predstavljal enega temeljnih elementov teoretične ideološke izobrazbe komunistov. Predmet našega zanimanja v referatu ne bo zgodovinska literatura, ki jo je Kidrič študiral in na njej oblikoval svoj revolucionarni marksistični pogled, čeprav bi bila tudi to zelo zanimiva in koristna raziskava. Mi bomo analizirali Kidriča kot pisca nekaterih pomembnih zgodovinskih študij.

Že samo dejstvo, da je Kidrič pisal zgodovinske študije, pove veliko. Prvič, da je kot izrazito praktičen politik-aktivist in organizator revolucionarnega gibanja in pozneje kot načrtovalec in voditelj gospodarske izgradnje veliko dal na široko kulturno in teoretično izobrazbo, kamor je kot pomemben sektor uvrščal tudi zgodovino. Drugič, s poseganjem v zgodovinsko analizo se je pridružil tistim največjim marksističnim duhovom, ki so ravno tako v teku svojega teoretičnega in praktično-političnega revolucionarnega dela pisali tudi pomembne zgodovinske analize, iz katerih so črpali napotila za prakso. Spomnimo se le Marxovih del Revolucija in kontrarevolucija v Nemčiji, Državljska vojna v Franciji, Engelsove Nemške kmečke vojne, Leninovega Razvoja kapitalizma v Rusiji, Kardeljevega Razvoja slovenskega narodnega vprašanja, Keršovanijeve Zgodovine Hrvatov in podobno.

Iz metodoloških ograd in zaradi omejene dolžine razprave se bomo soočili samo s tremi najpomembnejšimi njegovimi zgodovinsko-političnimi analizami, čeprav jih je napisal več. Izbrali smo tri iz različnih obdobij Kidričevega razmišljanja in dela: prvo Evropske krize in slovenski narod, ki jo je napisal pred vojno 1940. leta v reviji Sodobnost(2), nato "Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situa-

* Dr. Janko Prunk, znanstveni sodelavec, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Trg osvoboditve 1.

1 Izjava Borisa Zihlerla avtorju marca 1974.

2 Sodobnost, 1940, str. 385 do 390; 440—452 in 490—499; ponatis v Boris Kidrič: Zbrano delo 1, Ljubljana 1958, str. 72—109 (nadalje Zbrano delo 1, str. ...).

cija v Sloveniji", ki jo je napisal v jeseni 1944 za Moskvo(3), končno njegov referat na Kongresu Osvobodilne fronte 1951. leta(4). Vsaka izmed teh zgodovinskih analiz zajema natančen zanimiv pregled preteklega razvoja, ki ga potegne v sodobnost, kjer se analiza zgosti in iz nje potegne zaključke za neposredno politično akcijo.

Izrazit analitičen zgodovinski talent je Kidrič pokazal že kot komaj dvaindvajsetleten v Kritični recenziji Prepeluhove knjige Agrarna reforma. To recenzijo je objavil v reviji Književnost 1934(5), malo zatem, ko je bila objavljena Kardeljeva razprava Narodno vprašanje kot znanstveno vprašanje. V tej svoji recenziji je Kidrič izrazilo podčrtal zgodovinski razvojni pristop pri analizi aktualnih družbenoekonomskih in političnih problemov. Zapisal je: "Od knjige, ki se peča z agrarno reformo, zahtevamo predvsem, da zagrabi kmečki boj za zemljo v procesu, v njegovem historičnem razvoju, to se pravi, da analizira, v kakih socialnih razmerah in v kaki socialni zvezi je potekal ta boj v preteklosti, do kakih rezultatov je agrarna reforma glede na motorične sile takratne družbene strukture lahko prišla in je prišla, kako zvezo ima današnji agrarni problem s preteklostjo in katere so današnje družbene gibalne sile, ki morajo in morejo zajeti v vsem njegovem obsegu tudi kmetov boj za zemljo..."(6)

V svoji večji razpravi Evropske krize in slovenski narod, ki jo je napisal poleti 1940 že po porazu Francije, govori o dveh velikih političnih krizah v Evropi, o oni iz leta 1848 in o tej iz leta 1918, ko se je v obeh slovenski narod slabo odrezal. Kidrič analizira vsestranske družbeno-ekonomske in politične vzroke takšnega razpleta in jih najde v slabi socialni razvitosti oziroma v pomanjkanju pravega modernega delavstva, ki je drugod po Evropi v letu 1848 že postavilo radikalno svoj socialni in politični program. Pri Slovencih je to morala storiti peščica malomeščanske inteligence, ki svojega narodno-političnega programa Zedinjene Slovenije ni oprla na edino realno revolucionarno politično silo, to je slovenskega kmeta.

Iz tragike 1848. leta se je kmet zaradi nesposobnosti buržoazije postopoma vse bolj politično usmerjal v konservativno stranko. Tu je iskati vse poznejše oportunistične korake v slovenski nacionalni politiki. Iz strahu pred širokimi izkoriščanimi kmečkimi množicami, katerim se je ob koncu stoletja pridružil še izkoriščani proletarijat, je slovenska buržoazija, v začetku 20. stoletja že dovolj številna, vodila predvsem politiko zaščite svojih razrednih interesov. Tako se je v času druge velike politične krize med prvo svetovno vojno držala taktike, ki ji je še pozneje ostajala zvesta: "Bistvo te taktike je bilo v izvršitvi minimuma, ki je že postal zgodovinsko nujen, je bilo v hitrem presežanju na novo protirevolucionarno postojanko brž ko se je sesula prva in v sistematičnih naporih, naj dozorelih konfliktov ne rešuje izbruh ljudskih množic, temveč naj jih ventilirata kabinet in zelena miza".(7) Kidrič še opozarja na subjektivne slabosti slovenskega delavskega razreda v kriznem letu 1918, kar da je posledica njegove socialdemokratske-avstromarksistične vzgoje.

„O avstromarksizmu in o njegovem nosiclu na Slovenskem Henriku Tumi je podal pomembno, zgodovinsko fundirano oceno: "Krivdo nosi ves avstroogrski socialni demokratizem, ki je pod zaščito, toda potvorjeno znamko dajal proletariatu bodisi avstronemškega "internacionalnega", bodisi češkega, poljskega itd. nacionalistično idejnega, tak-

3 Rokopis v Arhivu CK ZKS, objavljen v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja I, 1960, str. 7—48 (nadalje Obris, str. ...).

4 Boris Kidrič, Zbrano delo 4, Ljubljana 1976, str. 250—257.

5 Književnost 1934, števil. 1, str. 49—53; ponatis v Boris Kidrič: Zbrano delo 1, Ljubljana 1958, str. 22—29 (nadalje Zbrano delo 1, str. ...).

6 Zbrano delo 1, str. 22.

7 ravno tam, str. 82.

tičnega in organizacijskega hromila že prej in tudi takrat, ko se je pripravljajl proletariat dati — vse.”(8)

”Tumova v besedah izražena naklonjenost za rusko revolucijo je v praksi dobila povsem drug, obraten pomen. Ker je ni spremljala aktivna priprava socialistične perspektive, temveč je družil z njo kapitalistično utemeljen zagovor avstroogrškega državnega sistema, to se objektivno pravi avstroogrškega — imperializma, se je dejansko spreminjala v levo frazo, ta pa je bila v danem položaju najnevarnejši nasprotnik socialistične perspektive. ”Levi” besednik Tuma prav zaradi tega ni mogel iskati naravnih zaveznikov, ker ni bil aktivist historične poti mednarodnega in hkrati z mednarodnim — slovenskega proletariata. V njegovem odklanjanju nacionalno osvobodilnega boja — ki je bil sestavina meščansko-demokratske revolucije — se je zrcalilo njegovo dejansko odklanjanje najglobljega družbenega preobrata, globljega od nacionalnih revolucij.”(9)

Na koncu svoje razprave, ki ji je obljubljal nadaljevanje, toda verjetno ga je preprečila vojna, je le podal nekatere zaključke. ”V novejši slovenski zgodovini je bilo vse odvisno od vprašanja, kako daleč se je povzpel delavski razred”, in ker se v času nacionalnega osvobajanja ob koncu prve svetovne vojne ni kaj prida povzpel, tudi ni doprinesel svoj zgodovinski delež k emancipaciji slovenskega človeka k socialni osvoboditvi. To pa je bila za tako majhen narod kot je slovenski, pri katerem je v usodnih zgodovinskih krizah potrebno mobilizirati vse zdrave narodove sile, velika nesreča.”(10)

Kidrič nato zatrjuje: ”Danes te pomanjkljivosti ni več... Družiti je treba nova dejstva s starimi izkušnjami. O suhi veji na slovenskem nacionalnem stebru zgodovina ne govori zaman. Prav tako ne govori zaman o močeh, ki jih vsebuje slovensko kmetiško ljudstvo, ki jih pa lahko do uspehov vodi le nova družbena sila.”(11) Kidrič je tu pravilno in zgodovinsko točno pripisal kmečkim množicam, ki so se borile za svojo družbeno in nacionalno emancipacijo, veliko revolucionarno energijo. Opozoril je, da mora to energijo sprostiti in usmeriti le nova družbena sila na Slovenskem, — slovenski delavski razred in njegova politična avantgarda. To je zaključek, kakršen je zapisan tudi v Ustanovnem manifestu KPS 1937 in v Speransovem Razvoju. Kratko, skopo je formuliral zaključne stavke, ki pa so ogromno povedali: ”Hkrati je danes mogoča in nujna realna sinteza med pogledom na svet in lastno slovensko tvornostjo. Ne obstaja več le stari, temveč živi in gigantsko snuje tudi novi svet.”(12) Iz njih je moč povzeti Kidričevo prepričanje o nujnosti povezave slovenskega narodnega vprašanja s svetovnim razvojem, točneje nujnost naslonitve na tiste nove sile v svetu, ki gradijo na marksističnem pogledu, to pa je Sovjetska zveza.

Ob okupaciji Jugoslavije, ko je bil slovenski narod usodno razkosan in obsojen na nacionalno smrt, se je Komunistična partija Slovenije že 27. aprila povezala s krščanskimi socialisti, levimi Sokoli ter kulturnimi delavci in ustanovila Protiimperialistično fronto slovenskega naroda. Le-ta se je ob Hitlerjevem napadu na Sovjetsko zvezo preimenovala v Osvobodilno fronto, organizacijo, ki je v Sloveniji vodila narodno-osvobodilni boj in postopoma združila vse demokratične Slovence. Boris Kidrič, ki je vodil ustanovni sestanek, je postal politični sekretar OF in tako njen dejanski neposredni voditelj. Vso težo te voditeljske naloge je moral izpolnjevati zlasti še v tistih obdobjih NOB, ko je bil druga velika osebnost slovenskega komunističnega gibanja, Edvard Kardelj, odsoten iz Slovenije, pri CK Jugoslavije in pri Vrhovnem štabu, zaposlen s problemi narodnoosvobodilnega boja vseh jugoslovanskih narodov.

8 ravno tam, str. 79.

9 ravno tam, str. 83—84.

10 ravno tam, str. 108—109.

11 ravno tam, str. 109.

12 ravno tam, str. 109.

Kidrič je s svojim izjemnim političnim darom in veliko delovno energijo dejansko vodil vso politiko OF. Ob ogromnem organizacijsko političnem delu je pisal številne politične članke, posvečene različnim političnim ukrepom in dogodkom. Nekaj teh člankov analizira tudi polletno, dvoletno in triinpolletno prehojeno pot Osvobodilne fronte. Ti članki imajo veliko zgodovinsko in politološko vrednost. V njih so zapisane dragocene zgodovinske analize, ki jih je zapisal sproti sam tvorec tega zgodovinskega dejanja. Mnoge ocene nosijo močan pečat trenutne agitacijsko-politične potrebe. Toda večina zgodovinskih ocen, ki se nanašajo na preteklo prehojeno pot, so obdržale svojo objektivno zgodovinsko vrednost.

V tem pogledu je najpomembnejša vsekakor njegova razprava *Kratek oris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji*, ki jo je napisal za Moskvo jeseni 1944.⁽¹³⁾ Razprava, ki je dokaj obsežna, približno 60 tipkanih strani, je do danes najbolj temeljit politično-zgodovinski oris nastanka in razvoja OF. Pisana hitro za politične potrebe, je kljub temu z ostrino marksistične analize in poznavanja zgodovinske dialektike prinesla tako ostroumne in objektivne zgodovinske ocene, da še danes po 35 letih zdržijo preizkuse zgodovinske kritike. Avtor je svojo razpravo razdelil na enajst poglavij, ki vsebinsko ustrezajo razvoju in rasti OF.

Prvo poglavje je posvetil akcijski enotnosti slovenskih demokratičnih političnih sil na čelu s KPS v Društvu prijateljev Sovjetske zveze, ustanovljenem že poleti 1940. Natančno je analiziral te Komunistične politične zaveznike: Krščanske socialiste, levo krilo Sokola in slovenske kulturne delavce, to je tiste tri skupine, ki so že štirinajst dni po okupaciji Jugoslavije na pobudo KPS ustanovile Protiimperialistično fronto slovenskega naroda.

Nato sledi poglavje *Protiimperialistična fronta slovenskega naroda*, v katerem je opisal njeno ustanovitev na osnovi ocene političnega položaja, ki jo je na ustanovnem sestanku v imenu KPS podal sam Kidrič. Ocena je strjena v štiri točke:

1. Uspehi okupatorske hitlerjevske demagogije so le začasni, zakrivila jih je protiljudska politika nekdanjih oblastnikov. Na vidiku je množično gibanje za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.
2. Nosilci protiljudske politike v predaprilski Jugoslaviji se bodo razkrili tudi v osvobodilnem boju kot protinarodni in petokolonski elementi.
3. Usoda in bodočnost slovenskega naroda sta kar najtesneje vezani z usodo velikega ruskega naroda in Sovjetske zveze.
4. Takoj je treba pričeti z zbiranjem slovenskih množic na temelju borbe za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.

Kidrič nato opiše politične skupine, ki so se od 27. aprila do 22. junija pridružile Protiimperialistični fronti: Zveza kmečkih fantov in deklet, Kmečko delavska stranka in Stara pravda, katere voditelji pa so v jeseni 1941 zaradi vprašanja Draže Mihajloviča izstopili iz OF. Pove še, da je KPS že takrat poskušala ustanoviti Delavsko enotnost, čemur so socialdemokratski funkcionarji še nasprotovali.

V poglavju *Od nemškega napada na Sovjetsko zvezo do prve osvoboditve večjega dela slovenskega ozemlja* govori o širjenju OF, o vključevanju različnih skupin vanjo in s tem o njenem utrjevanju, o izoblikovanju njenega političnega programa do začetka leta 1942. Jasno pokaže, kako OF postaja ljudska oblast, kar septembra 1941 javno deklarira Vrhovni plenum OF, ki se proglasi tudi za Slovenski narodnoosvobodilni odbor. Pove o potrebni ustanovitvi Vrnostne in obveščevalne službe OF, kajti proti njej slovenska buržoazija do konca leta 1941 organizira kontrarevolucijo.

¹³ *Obris* je bil napisan po naročilu CK KPJ in je bil namenjen za informacijo Centralnemu komiteju KP SZ. Ustna informacija Zdenke Kidrič avtorju junija 1979.

Četrto poglavje govori o prvem slovenskem osvobojenem ozemlju spomladi in poleti 1942 in o političnem razvoju na njem. Naslednje poglavje Razdobje belogardističnih mihajlovičevske vojaške in politične dejavnosti zajema poleg omenjenega pojava, ki se je z italijansko podporo razmahnil po veliki italijanski ofenzivi v jeseni 1942, še razvoj in utrditev enotnosti OF z Dolomitsko izjavo treh ustanovnih skupin. Šesto poglavje prinaša pregled razmaha OF in uspehov NOB od aprilskega zbora aktivistov OF 1943 do kapitulacije Italije, ob kateri je slovenska partizanska vojska uničila kontrarevolucionarne vojaške enote. Sledi poglavje o kočevskem zboru odposlancev slovenskega naroda, ki je ustvaril temelje slovenske državnosti, proglasil Zedinjeno Slovenijo in manifestiral brez pridržka za novo Titovo Jugoslavijo. "Zasnove demokratične narodne oblasti na slovenskih tleh, ki jih je na predlog Izvršnega odbora OF uzakonil Kočevski zbor, so bile v popolnem skladu s kasnejšimi sklepi II. zasedanja AVNOJ".

Osmo poglavje govori o nemški ofenzivi na osvobojeno ozemlje jeseni 1943, deveto o razmahu NOB in ljudske oblasti v Sloveniji do zasedanja vrhovnih organov oblasti na Slovenskem v Črnomlju februarja 1944. Na tem zasedanju SNOS se je ljudska oblast na Slovenskem organizirala po federativnih načelih, sprejetih na II. zasedanju AVNOJ; o tem in o drugem zboru aktivistov OF septembra 1944 govori deseto poglavje.

Zadnje ali enajsto poglavje oriše sodobno situacijo, oktober 1944 v Sloveniji. Zanj je po Kidriču značilno "da je Osvobodilna fronta danes popolnoma enotna, čeprav navzven predstavlja še vedno tudi slovenske politične tradicije. Komunistična partija ima v Osvobodilni fronti nesporno vodilno vlogo... Po osvoboditvi se bosta socialna vsebina in socialni sestav OF razvijala ustrezno političnemu in socialnemu razvoju v Jugoslaviji...".

Za zaključek Kidrič pove, kaj sodi med osnovne naloge NOB v Sloveniji. "To je dejansko priključitev Primorja s Trstom in Gorico ter Koroške s Celovcem k Jugoslaviji", pove še, kar je tedaj zelo redko slišati, "da gredo zahodni zavezniki na roko imperialistični italijanski reakciji". Zato poudari, da je "v predstoječi periodi bolj kakor kdajkoli poprej osnovno vprašanje narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji, vprašanje vojske, njene notranje ureditve, njenega hitrega ravnanja. Osnovno je zato vprašanje orožja".(16)

V tej kratki predstavitvi poglavij nismo imeli pretenzije povzemati ali celo interpretirati vsebine, ker je bogata in govori najboljšo sama zase. S tem svojim obrisom je podal temeljne ocene o glavnih vprašanih razvoja OF in NOB v Sloveniji ter utemeljil osnovno periodizacijo tega razvoja.

Zato je zasluga njegove omenjene razprave za slovensko zgodovinopisje velika. Lahko mirno rečemo, da je ravno ona v mnogočem pripomogla, da smo Slovenci že zgodaj, kot prvi in zaenkrat edini v Jugoslaviji dobili kompletan pregled zgodovine Narodnoosvobodilnega boja. Avtorji raznih pregledov, ki so sicer opravili sami veličastno raziskovalno delo, so se v vprašanih periodizacije in v oceni glavnih problemov lahko oprli na citirano Kidričevo razpravo. V njegovem Obrisu je nekaj ocen, ki so bile dolgo časa v letih povojne socialistične graditve zaradi včasih vulgarno, voluntaristično in nedialektično pojmovane revolucionarnosti potisnjene v senco zgodovinske znanosti. Šele najnovejše slovensko moderno marksistično zgodovinopisje jih je v polnosti afirmiralo. To so zlasti ocene o političnem profilu ustanovnih skupin Proti-imperialistične oz. Osvobodilne fronte in analiza nastanka znamenite Dolomitske izjave.

14 Obris, str. 43.

15 ravno tam, str. 46—47.

16 ravno tam, str. 48.

S to izjavo sta se namreč Sokolska in krščansko socialistična skupina odpovedali snovanju lastne stranke in s tem je bila utrjena popolna enotnost OF. Partiji je bila priznana avantgardna vloga. "S tem je bila razčiščena vrsta vprašanj, ki so segala daleč preko narodnoosvobodilne borbe," pravi Kidrič.

Tudi po vojni, ko je bil strateg jugoslovanskega gospodarstva, je Kidrič ostajal tesno povezan s svojo ožjo domovino. Zelo pogosto in rad se je vračal v Slovenijo ob različnih priložnostih, ob volilni agitaciji, ob konferencah in kongresih KPS in OF, ob različnih posvetih. S svojo prodorno analitično besedo je posegal v razpravo. Ob eni takšnih priložnosti na kongresu Osvobodilne fronte 1951. leta je imel svečani govor z mnogo elementi zgodovinske analize.(17)

V referatu je pokazal pomen Osvobodilne fronte za narodno osvoboditev in za zmago ljudske revolucije. Poudaril je, da je slovensko narodno vprašanje v novi Titovi Jugoslaviji do kraja rešeno in to ne le v čisto nacionalnem pomenu besede, ampak tudi z družbene plati. "Delovno ljudstvo je popoln gospodar proizvodnih sredstev".(18)

Podčrtal je misel, da je slovenska narodna osvoboditev v bratski oboroženi skupnosti z drugimi narodi Jugoslavije dogodek brez primere v slovenski nacionalni zgodovini.

Zatem se je v referatu zadržal precej časa na tolmačenju spora s Sovjetsko zvezo, analiziral sovjetsko družbo in opozarjal na največjo notranjo nevarnost za socializem — na lastno birokracijo. Razložil je, kako od 1950. leta gradimo našo jugoslovansko socialistično družbo na novih samoupravnih principih, ki delovnim ljudem odpirajo možnosti polne afirmacije. Na koncu je povezal vsa prizadevanja Osvobodilne fronte slovenskega naroda z demokratičnim dogovorom vseh jugoslovanskih narodov v času NOB v Jajcu, ki so postavili temelj popolne narodne samoodločbe. Iz vsega povedanega se jasno vidi velik, trajen pomen Kidričevih zgodovinskih ocen za slovensko zgodovinsko znanost.

17 Boris Kidrič, Zbrano delo 4, str. 250—257.

18 ravno tam, str. 252.